

Коростіль Л.А. Покоління Z: пошук способів педагогічної взаємодії »

НАРОДНА ОСВІТА
Електронне наукове фахове видання

Включено до Переліку електронних наукових фахових видань України згідно з наказом Міністерства освіти і науки України 07.10.2015 № 1021 ISBN 966-8358-22-8 УДК 1.37

Коростіль Л.А. Покоління Z: пошук способів педагогічної взаємодії

[Коростіль Л. А.](#),

доцент кафедри теорії і методики змісту освіти Комунального закладу Сумський обласний інститут післядипломної педагогічної освіти, кандидат педагогічних наук, доцент

Рецензент: Панченко С.М.,

доцент кафедри психології Комунального закладу Сумський обласний інститут післядипломної педагогічної освіти, кандидат психологічних наук, доцент

Покоління Z: пошук способів педагогічної взаємодії

У статті розкрито сутність поняття «покоління Z» та характерні ознаки сучасного підлітка як представника покоління Z. Надано психолого-педагогічні рекомендації зарубіжних і вітчизняних учених учителям щодо побудови адекватного стилю навчання з учнями покоління Z.

Ключові слова: «теорія поколінь», «покоління Z», «ехо-покоління», характерні ознаки, стиль навчання, принципи навчання.

Постановка проблеми. За результатами дослідження Фонду розвитку Інтернету в 2015 році [1] майже 80% учнів використовують Інтернет 3 години на добу; кожен шостий проводить там близько 8 годин на добу. Учені зробили висновок, що сучасні діти вже сприймають Інтернет не як набір технологій, а як середовище проживання. Це вже не окрема віртуальна реальність, а частина їхнього життя. Таких дітей називають «покоління Z». Вони мають набір соціальних характеристик, який суттєво відрізняє їх від інших людей, наслідком чого насамперед є непорозуміння між учнями, а також між школярами та батьками, вихователями й вчителями, які причетні до їх виховання й навчання. Щоб уникнути "конфліктів поколінь" і вибудувати адекватну та продуктивну співпрацю, необхідно з'ясувати характерні ознаки сучасного покоління українських дітей і дібрати ефективні психолого-педагогічні способи співпраці з ними.

«Теорія поколінь», у якій уперше було виокремлено «покоління Z» (1995–2012 рр.) і названо його основні характеристики, була розроблена в 1991 році американськими вченими Н. Хоувом і В. Штраусом [2]. У 2003–2004 роках науковці під керівництвом Є. Шаміс адаптували «Теорію поколінь» для Росії та країн СНГ, зазначивши, що в нашому соціумі поколінням Z потрібно вважати дітей, які народилися й народяться в період 2004–2024 років. Психологічні особливості дітей покоління Z та способи роботи з ними описано у працях зарубіжних (Д. Коатс, С. Попова, Ш. Постник-Гудвін, А. Сапа, Є. Шаміс) і вітчизняних (Г. Колесова,

Мета статті – аналіз особливостей дітей покоління Z, систематизація рекомендацій зарубіжних і вітчизняних науковців щодо ефективної роботи з такими дітьми в навчанні, вихованні й соціалізації.

Виклад основного матеріалу. «Теорія поколінь» Н. Хоува та В. Штрауса [2] базується на твердженні, що історія суспільних процесів циклічна й «повторюється» кожні 80–90 років. За цей час суспільство проходить чотири етапи: підйому (у суспільстві домінує бажання групуватися й об'єднуватися), пробудження (переважає бажання автономії та індивідуальності), спаду (процвітання індивідуалізму) і кризи (руйнування старих суспільних інститутів і поява нових).

За один такий цикл постають чотири покоління. Під поколінням мається на увазі сукупність людей, які народилися у проміжок часу приблизно 20 років. Вони належать до однієї історичної епохи, мають подібні погляди й цінності, що формуються під впливом певних політичних, економічних і культурних подій, а також особливостей виховання; при цьому цінності, що формуються до 11-12 років, визначають характерну модель поведінки людей (мотиви, цілі, напрями розвитку; способи спілкування, управління людьми, вирішення конфліктів) Якщо покоління змінюються циклічно, то й цінності поколінь змінюються циклічно [2; 3].

Багато науковців критикують цю теорію за її стереотипізацію, проте дослідження в різних країнах показують, що вона таки спрацьовує.

Нині на Землі одночасно проживає шість поколінь. У педагогічній спільноті наразі працює три покоління людей [2]:

- бeбi-бумери (1943–1963 рр.) – цiнують атмосферу стабiльностi та вiдчуття потребностi;
- покоління X (1963–1984 рр.) – цiнують розвиток i навчання, роботi придiляють бiльше уваги, нiж сiм'ї, спрямованi до iндивiдуального успiху;
- покоління Y (1984–2000 рр.) – комунiкативнi, цiнують вiльну атмосферу, схильнi до спiвпрацi та водночас прагнуть швидких результатiв.

Нинiшнє покоління учнiв, народжених пiсля 2000 року, – це перше повнiстю цифрове покоління. Їх називають «generation Z» або «покоління Z», «цифровi люди», бо вони пов'язанi мiж собою за допомогою мережi iнтернет, YouTube, мобiльних телефонiв, SMS i MP3-плеєрiв. Їх цiнностi знаходяться ще у процесi формування, але психологи вiдзначають тяжiння до iндивiдуалiзму, самовпевненiсть i спрямованiсть до успiху.

Найчастiше культурологи та демографи називають роком народження «покоління Z» 1991; деякi iншi науковцi пропонують вважати точкою вiдлику iснування цього покоління 2001 рiк. Перша дата вiдповiдає часу створення всесвiтньої мережi iнтернет, друга – входженню iнтернету до повсякденного життя. В Японiї роками народження «покоління Z» вважають 1985–1992, бо рiвень технологiчного прогресу в повсякденному життi жителiв Японiї був вищим за iншi краiни постiндустрiального типу розвитку [4]. В Украiнi цей перiод настав пiзніше – вiд 2004 року.

Людей, якi народилися в перехiдний перiод, тобто плюс-мiнус 3-4 роки вiд дати появи нового покоління, називають «перехiдним» або «ехо-поколінням». Їм притаманнi цiнностi одного й iншого поколiнь [5].

Таким чином, в Украiнi до «покоління Z» вiдносяться дiти та пiдлiтки приблизно до 14 рокiв, а якщо брати

до уваги «ехо-покоління», то молодь віком до 18 років.

Інформаційне середовище, у якому живе покоління Z, суттєво впливає на розвиток їх особистості, визначаючи характерні ознаки. Американський дитячий психолог Ш. Постник-Гудвін [6] визначає такі **ознаки дітей покоління Z:**

1. *Нетерплячість* (виросли в онлайн-середовищі та звикають до того, що їхні бажання завжди будуть виконані у віртуальній реальності, але щоб зробити це в реальному житті, часто недостатньо просто натиснути на кнопку).
2. *Зосередження на короткострокових цілях* (у всьому прагнуть отримати негайні результати, як в Інтернеті).
3. *Залежність від Інтернету* (сидять у соціальних мережах, грають в Інтернет-ігри, постійно розповідають про своє життя в блогах і спілкуються в контакті, Skype тощо).
4. *Фрагментарність образного мислення* (не виховані на книгах, а тому максимум, що вони можуть читати, це будь-які статті, найчастіше – міні-новини, формат твітів і статусів у соціальних мережах).
5. *Швидко стають дорослими* (виросли в епоху економічної депресії; а від них усі очікують тільки одного – бути успішним).
6. *Орієнтація на використання* (знають, чого хочуть і як це отримати, тому мають у своєму арсеналі десятки аргументів, які використовують, коли просять щось у батьків).
7. *Цінують чесність, тому в соціальній мережі відкриті* (багато хто живе у світі фантазій, але деякі пишуть правдиво та чесно, інколи – дуже відкрито, чим шокують старше покоління).
8. *Віртуальний світ на першому плані* (у виборі між особистою зустріччю та спілкуванням у кіберпросторі віддадуть перевагу другому способу).
9. *Техніку знають краще, ніж розуміють почуття людей* (запитують не у вчителів і батьків, а в Інтернеті, тому збільшується комунікативна відстань дітей від їхніх батьків і переривається ланцюг соціального наслідування, передавання досвіду).
10. *Розумні виконавці* (легко піддаються впливу).

Зарубіжні й вітчизняні психологи (А. Сапа, Г. Солдатова) зазначають, що у покоління Z розвиваються і **специфічні психологічні особливості**, а саме:

- *гіперактивність*. Нині збільшується число так званих «дітей індиго» або дітей з дефіцитом уваги та гіперактивності. Їм важко довго залишатися зосередженими на чомусь одному, вони дуже непосидючі й тому розтормошені та гіперактивні. У таких дітей часто виникають проблеми з успішністю, хоча при цьому вони можуть бути обдарованими в певних сферах діяльності. Так, наприклад, наймолодший сертифікований спеціаліст Microsoft – пакистанець Шафай Тобани, – якому 8-років; стільки ж років має наймолодший мільйонер;
- *схильність до доклінічних форм аутизму*. Це не вид психічного розладу, а спосіб взаємодії зі світом людей, які з дитинства занурені в себе й не здатні спілкуватися з іншими. Власне, це своєрідний захист від проблем сучасного життя, по суті – спосіб десоціалізації. Такі діти стають менш товариськими, живуть у віртуальному світі фантазій і поступово стають інтровертами. Водночас це трактується як дитячий егоцентризм – думати виключно про себе [5];
- *сенсорна депривація*. Занурюючись в Інтернет, діти отримують менше сенсорних сигналів із навколишнього світу. Відчуття світу може стати менш чуттєвим: притупляється сприйняття запахів, звуків реального світу, спостерігається спад здатності до співпереживання, емпатії;
- *побудова ідентичності*. Дитина насамперед активно експериментує зі своєю ідентичністю, пошуком

свого соціального «Я», освоюючи в Інтернеті різні соціальні ролі. Водночас спроби приміряти на себе різні маски можуть призвести до того, що ідентичність застрягне на стадії дифузної ідентичності – смутного, нестійкого уявлення про самого себе. У результаті може затягнутися процес самовизначення, переходу від дитинства до юності й далі [1].

Отже, зрозуміло, що умови традиційного навчання з вимогами фундаментальних системних знань із предметів та методами суб'єкт-об'єктного репродуктивного навчання не є ефективними для порозуміння тих, хто навчається, із тими, хто навчає. Необхідно шукати нові підходи та технології оптимізації навчання.

Відомий американський експерт у сфері освіти дорослих і дітей Дж. Коатс у праці «Покоління та стилі навчання» [7] дає такі поради сучасним вчителям щодо побудови адекватного стилю навчання учнів, які відносяться до «Покоління Z»:

1. *Добре структурувати навчальний процес.* Покоління Z росте в дуже «впорядкованому» світі та потребує такого ж порядку й логічної послідовності від навчання. Його представники бажають точно знати, що і в які терміни від них вимагається – ця інформація має бути дуже докладною.
2. *Забезпечити «зворотній зв'язок».* Сучасні учні завжди хочуть знати, наскільки точними є їхні припущення, чи правильно вони розуміють матеріал, чи роблять помилки, тому вдячні вчителю за увагу та участь.
3. *Зробити навчальний матеріал «яскравим і візуальним».* Покоління Z найкраще сприймає візуальну інформацію.
4. *Скоротити та візуалізувати інформацію.* Текстові матеріали повинні бути простими для розуміння, структура тексту має відповідати його змісту, а ключові моменти – виділені візуально. Крім того, для цього покоління дуже важливим є підбиття підсумків за кожним етапом навчання – і майже негайна постановка завдань до наступного етапу.
5. *Керувати мудро.* Учні не будуть зневажати вчителя, якщо вони відчувають, що їхні знання в деяких питаннях більш глибокі, ніж його. Однак вони безумовно бажають, щоб учитель надав їм можливість продемонструвати ці знання, і будуть дуже вдячні, якщо він проявить щирий інтерес. Представники цього покоління хочуть, щоб наставник був здатним і мудрим керівником, а не "все знав".
6. *Спілкуватися усно.* Використовуйте методики, які включають усний обмін інформацією між учнями: вербалізована інформація швидше і краще зберігається в пам'яті. Спілкування учнів між собою стимулює пам'ять і робить навчальний процес більш динамічним.
7. *Подавати матеріал в оптимістичному тоні.* Позитивізм мислення сприяє розумовій активності.
8. *Ставити перед учнями зрозумілі й реальні цілі.* Представники «покоління Z» готові робити все максимально ефективно, але для цього вони повинні знати, що саме вимагається від них. Також учитель повинен допомогти зрозуміти, навіщо учневі потрібна певна інформація, і надати найкращу можливість скористатися нею.
9. *Використовувати ефективно час.* Представники покоління Z не здатні утримувати увагу на будь-чому понад 15-20 хв. Поділіть навчальний час на певні інтервали, протягом яких в учнів буде змінюватися вид діяльності.
10. *Не перевантажувати інформацією.* Покоління Z хоче отримувати «сконцентровані» знання. Крім того, вони свідомо ігнорують етапи уроку, спрямовані на «закріплення» матеріалу за допомогою його багаторазового повторення: як тільки суть навчального матеріалу їм стає зрозумілою, подальше повторення того ж матеріалу стає «недоречним».

Вітчизняні педагоги-практики також пропонують рекомендації щодо організації навчання дітей покоління

Z. Так, С. Попова [8], яка має досвід навчання молоді, найбільш наближеної до покоління Z, пропонує таке:

1. *Приділяти більше часу на осмислення матеріалу після уроку:*

- забезпечити доступ учнів до змісту або презентацій уроку, щоб вони могли ще раз переглянути й осмислити вивчений матеріал;
- розробити й надати блок вправ для розуміння тексту прочитаного із невеликими тестовими завданнями та творчою роботою, де потрібно висловити власну думку з певного питання;
- звернутися із проханням оформити або заповнити абстрактну схему, яка буде виділяти ключові моменти уроку або встановлювати взаємозв'язок між поняттями теми.

1. *Структурувати способи досягнення мети:*

- надати алгоритм мотивованих кроків для досягнення конкретної мети;
- розробити рекомендації або список корисних порад щодо оптимізації роботи, економії часу, уникнення помилок тощо;
- доповнити теорію практикою, щоб учні змогли оцінити ефективність запропонованої методології.

1. *Надати деяку свободу вибору дій у межах навчальної програми:*

- рекомендувати список використаної літератури та додаткових джерел інформації з теми, тому що сучасне покоління звикло будувати свій алгоритм отримання інформації;
- повідомити, на основі яких критеріїв буде відбуватися загальне оцінювання, скільки балів вони будуть отримувати за своєчасне виконання завдань і скільки будуть утрачати, якщо не встигнуть (діти, які постійно грають у комп'ютерні ігри, звикли до системи заохочень і покарань);
- розробити своєрідний візуальний лічильник балів, щоб учні могли бачити миттєві позитивні або негативні зміни залежно від докладених або недокладених зусиль; правила гри не потрібно змінювати протягом усього навчального року; варто дотримуватися встановлених вимог, щоб не втратити довіру учнів.

1. *Залучити учнів до довгострокових проектів, які допоможуть культивувати терпіння й наполегливість.*

Бізнес-журналіст О. Штурвало [9], який має досвід роботи з поколінням Z, запропонував **принципи**, що демонструють правильність постановки завдань для працівників, якщо керівники бажають їх швидкого виконання. Нами адаптовано ці принципи до освітнього процесу:

– *принцип супермена*. Основою мотивації покоління Z є інтерес. Відсутність нудьги та наявність завдань, що захоплюють, – частина їх комфортного стану. Учень може швидко вирішити декілька задач одночасно без втрати якості. Але він ще не готовий виконувати завдання, сутності якого не розуміє. Йому важливо знати: що він робить, чому, навіщо і як це узгоджується з метою.

Правильне формулювання завдання вчителем: "Розроби три різні варіанти завдань до вправи...", "Ми хочемо зробити спільний проект", "За допомогою твоєї роботи ми зможемо показати іншим дітям важливість певного завдання".

Неправильне формулювання завдання вчителем: "Розроби три різні варіанти завдань до вправи. Здати роботу в середу";

– *принцип правил гри*. Представники покоління Z можуть виконувати завдання якісно і вчасно. Однак їм

важливо бачити в особі вчителя не керівника, а людину; знати конкретний термін виконання роботи; розуміти, що затримка у виконанні супроводжується покаранням.

Правильне формулювання завдання вчителем: "У п'ятницю зранку здати реферат із хімії, у якому має бути визначено тему, актуальність, мету, завдання, зроблено основний виклад, укладено висновки, оформлено літературу. У понеділок зранку забрати реферат у лаборанта і провести роботу над помилками. У вівторок зранку здати кінцевий варіант реферату лаборанту. Нагадую, що невиконання роботи – це двійка".

Неправильне формулювання завдання вчителем: "На наступному тижні потрібно здати реферат із хімії мені";

– *принцип швидкого результату.* Покоління Z жадають перемоги, а тому їм важливо знати, що певна діяльність їм посильна.

Правильне формулювання завдання вчителем: "З'ясуй, за яким алгоритмом тобі легше розв'язувати задачі; розв'яжи декілька задач з певної теми. У п'ятницю о 14.00 (після шостого уроку) підійди до мене, і ми розглянемо, що в тебе вийшло". "Опрацюйте матеріал теми за підручником (35). Дайте відповіді на тестові запитання за темою..., що виставлені на освітньому блозі в категорії «Хімія. 8 клас».

Неправильне формулювання завдання вчителем: "Ти маєш виконати домашнє завдання або ти маєш знати хімію на 8 балів";

– *принцип нагороди.* Учні покоління Z не можуть довго чекати; вони бажають, щоб їхні мрії здійснювалися швидко. Тому потрібно вказати не тільки термін виконання завдань, але й час досягнення першої перемоги.

Правильне формулювання завдання вчителем: "Ми готові тобі запропонувати участь у довгостроковому проекті з хімії. Якщо ти будеш гарно працювати, за місяць ми заслухаємо твою роботу на класній конференції і включимо тебе у список учасників шкільного проекту. Протягом місяця, спостерігаючи, що ти нічого не робиш, ми можемо вивести тебе з учасників проекту. Якщо проявиш ініціативу в роботі, будемо пропонувати твою кандидатуру до участі у проекті міського рівня".

Неправильне формулювання завдання вчителем: "Через три місяці ми будемо розглядати кандидатури на участь в екологічному проекті міського рівня".

О. Любченко [10], кризовий психолог, трансформаційний тренер, звертає увагу вчителів на створення **спеціальних освітніх умов:**

1. Із дітьми гаджетів потрібно говорити «твітами», тобто коротко і з перервами, завдання розсилати на гаджети. Будь-яке завдання краще розбивати на десяток дрібних і розписувати кожен крок, не сподіваючись на допитливість. Шаблони не обмежують, а заспокоюють покоління Z. Креативність виявляється, коли вони знаходять недоліки в шаблонах або шукають нові версії.
2. Покоління Z відгороджується від усього, що викликає дискомфорт. Якщо їм цікаво і вони самі цього хочуть – готові гарувати. Як тільки з'являється «треба» – активність знижується. Тому матеріал на уроці потрібно подавати цікаво, з елементами гри та в комфортних умовах. Комфортні, стильні та модернізовані класи спонукають сучасних дітей бігти на заняття. Якщо немає матеріальної бази, використовуйте оригінальні роздруківки та нестандартне оформлення кабінету.

3. Сучасні діти збиваються у віртуальні «зграї». Належність до групи в соцмережах для них надзвичайно важлива. Тому вчителю варто виділяти час на уроці для зворотного зв'язку, обміну досвідом, роботи у групах. Варто завести в соцмережі групу для класу, яку будуть вести діти, а не дорослі.
4. Учні полюбляють вести блоги, які для них стали публічними особистими щоденниками. Тому в навчанні варто організувати як публічне, наприклад, запропонуйте учням зняти відео про виконання досліду. Вони зроблять це охочіше, ніж записуватимуть результати в зошит.

Отже, нині в закладах середньої загальної освіти навчаються учні покоління Z. Від того, чого ми їх навчимо і як виховаємо, залежить наше теперішнє й майбутнє. Тож учителям як представникам трьох попередніх поколінь для уникнення конфліктів і оптимізації освітнього процесу варто враховувати в його організації таке:

- не тільки знати та розуміти особливості поведінки покоління Z, а психологічно правильно реагувати на неї;
- створити в навчальному закладі комфортні умови, які відповідають запитам цих дітей: надати можливість для підзарядки гаджетів, використовувати WI-FI, мультимедійні дошки, зручні місця для відпочинку, нестандартне оформлення інтер'єру тощо;
- трансформувати освітній процес відповідно до рекомендацій зарубіжних і вітчизняних учених, педагогів-практиків;
- постійно підвищувати власну інформаційну грамотність і використовувати сучасні гаджети в освітньому процесі;
- спілкуватися з батьками учнів із метою їх інформування щодо особливостей покоління Z, а також знаходження спільних способів їх виховання й розвитку.

Список використаних джерел

1. Солдатова Г. Покоління Z : психолог розповіла, як Інтернет змінив сучасних дітей [Електронний ресурс] / Галина Солдатова. – Режим доступу : <https://ukr.media/science/272956/>.
2. Straus, William, Hove, Neil (1991) Generations : the history of America's future. 1584 to 2069. New York : Perennial, – 544 p.
3. Колосова Г. Хто такі «ікси» та «ігреки» і як їм порозумітися з «зетами» [Електронний ресурс] / Ганна Колосова. – Режим доступу : <https://www.pedrada.com.ua/article/1236-qgg-17-m3-15-03-2017-hto-tak-ksi-ta-greki-yak-m-porozumtisya-z-zetami>.
4. Покоління Z. Проблема визначення дат покоління [Електронний ресурс]. – Режим доступу : https://uk.wikipedia.org/wiki/Покоління_Z.
5. Шамис Е. Теория поколений. Необыкновенный Икс [Электронный ресурс] / [Евгения Шамис](#), [Евгений Никонов](#). – Режим доступа : https://books.google.com.ua/books?id=sHUyDwAAQBAJ&printsec=frontcover&hl=ru&source=gbs_ge_summary_r&cad=0#v=onepage&q&f=false.
6. Сапа А.В. Поколение Z – поколение эпохи ФГОС / А. В. Сапа // Инновационные проекты и программы в образовании. – 2014. – №2. – С. 24–30.
7. Катс Дж. Поколения и стили обучения / Джон Катс. – М. : МАПДО ; Новочеркасск : НОК, 2011. – 121 с.
8. Попова С.Н. Теория поколений – ключ к оптимизации процесса обучения современного студента [Электронный ресурс] / С.Н. Попова. – Режим доступа : <http://www.nop-dipo.ru/en/node/581>.
9. Покоління Z : как правильно ставить задачи сегодняшним двадцатилетним [Электронный ресурс]. – Режим доступа : <https://vc.ru/10701-generation-z>.
10. Мірошникова А. Головні риси сучасних школярів та як їх спрямувати в корисне русло [Електронний

Коростиль Л.А. Поколение Z: поиск способов педагогического взаимодействия

В статье раскрыто сущность понятий «поколение», «поколение Z», «эхо-поколение»; определены характерные черты современного подростка, как представителя «поколения Z», а также возможные специфические психологические особенности. Предложены психолого-педагогические рекомендации учителям зарубежных и отечественных ученых с целью построения адекватного стиля обучения учеников «поколения Z».

Ключевые слова: «теория поколений», «поколение Z «эхо-поколение» характеристики, стиль обучения, принципы обучения.

Korostyl, L. Generation Z: Finding Ways of Pedagogical Interaction

The article describes the essence of «generation», «generation Z», «echo-generations», concepts, gives characteristic signs of a modern teenager as a representative of «generation Z» as well as possible specific psychological features. There are provided psychological and pedagogical recommendations of foreign and local scientists according the appropriate teaching style for the pupils of «generation Z»

Key words: «The theory of generations», «generation Z», «echo-generations», characteristic features, teaching style, principles of teaching process.

Copyright

© 2019 .

АБАБІЛОВА Наталія Миколаївна

Наталія Миколаївна Абабілова – викладач кафедри романо-германської філології Миколаївського національного університету імені В.О.Сухомлинського, аспірант кафедри педагогіки Південноукраїнського національного університету імені К.Д.Ушинського. Коло наукових інтересів – професійно важливі якості конкурентоздатних перекладачів; формування конкурентоздатності майбутніх перекладачів. Наталія Миколаївна має такі авторські публікації та видання: Професійний імідж перекладача як одна зі складових його конкурентоздатності // Науковий вісник Південноукраїнського ...

АКСЬОНОВА Олена Петрівна

Олена Петрівна Аксьонова працює на посаді завідувачки кафедри фізичної культури і спорту Запорізького обласного інституту післядипломної педагогічної освіти; кандидат педагогічних наук (13.00.07. – теорія і методика виховання), доцент, учитель-методист вищої категорії, майстер спорту СРСР. Коло наукових інтересів: фізичне виховання, формування фізичної культури особистості, формування культури здоров'я суб'єктів освітнього середовища. Авторські публікації та видання О.П.Аксьонової за ...

АЛЕКСАНДРОВА Наталія Миколаївна